

אמונה היא אושר | אלחנן שרלו

בגיליון אביע האחרון, כתב שלום צדיק מאמר בשם "תבונה היא אושר". במאמרו המרתק הוא קרא ללימוד פילוסופיה יהודית של ימי הביניים, והסביר כי היא משלבת יהדות עם מחשבה מדעית-פילוסופית. בנוסף הוא הציג טיעון קיומי, באומרו כי לימוד זה יכול להתוות דרך טובה לחיים, במיוחד בדור מורכב כשלנו.

במקום תגובה

הסיבה הראשונה שאינני רואה את הדברים הבאים כתגובה, היא ההרגשה כי לא נכון להגיב על מה שאומר אדם מעומק ניסיונו בחיים, לאחר שנים של בירור, עיון והשקעה. הסיבה השנייה היא, שעם רבות מהתובנות העולות מדבריו של שלום אני מסכים.

עם זאת ברצוני להציג כאן אלטרנטיבה, פתח אחר למציאת משמעות והתווית דרך דתית לחיים. פתח שלא עובר דרך השכל ולימוד הפילוסופיה, או לפחות לא מעניק להם בלעדיות. אנסה למקד את דבריי:

יש אפשרות לבחור באמונה, בחירה שמעניקה עוצמה ואופטימיות לחיים. בחירה זו איננה מסקנה של הליך שכלי. למעשה פחות חשוב המקום ממנו היא מגיעה – חשוב שתהיה שם כנות פנימית, וחוויה עוצמתית של אמונה, אופטימיות ושמחה, תפילה ובטחון.

בנוסף ניתן לפגוש את א-להים במרחבי הנפש והרגש, ולא רק במרחבי השכל. במילים אחרות, א-להים לא מתגלה רק בכוחי השכלי, ביכולת לחשוב אודותיו וללמוד אודותיו, אלא גם בכוחותיי הנפשיים, בשמחה ובעצב שלי, ברגשותיי, בתהליכים הפנימיים העוברים עלי, ביחסי עם אנשים, ואפילו בגופי.

אנסה להציג שתי אמירות אלו תוך שילוב קטעים מדבריו של רבי נחמן מברסלב.

מה לקחתי

כאמור, עם חלק מהדברים שנאמרו אני אכן מזדהה: חשוב וטוב מאד ללמוד פילוסופיה יהודית של ימי הביניים. אכן כדאי ומומלץ לערב את השכל בהחלטות החשובות בחיים; עם איזו אישה להתחתן, מה ללמוד ואיך להבחין בין התאהבות רגעית לאהבה ארוכה. אף נכון כי לפעמים צריך השכל לשלוט ברגש. ישנם רגשות שההתפרצות שלהם עלולה למוטט את מערכת חיי האדם, וכן להוביל אותו להזיק לאחרים.¹ וכן, ההגות הפוסט-מודרנית אכן הביאה עמה נזק. הן נזק אישי- סבל, חוסר מוסריות, בדידות וחוסר אושר, נהנתנות גסה, והן נזק חברתי. הדוגמא של שיעורי הילודה הנמוכים באירופה וחוסר הסובלנות השורר שם דה-פקטו משכנעת מאד, והאמת שניתן לראות סביבנו לא מעט צער שנגרם כתוצאה מאינדיבידואליזם יתר, ו'התבכחשות' כפי שמכנה אותה שלום. עם כל זאת, נראה לי שהפתרון אותו הוא מציע, מתאים לקבוצה קטנה מאוד של אנשים, עם בקשות פנימיות מסוימות.² לציבור נרחב אחר, ההצעה לפנות לפילוסופיה של ימי הביניים ובכך למצוא משמעות או פתרון לשאלות החיים, דומה היא לפנייה אל ילד בוכה שאיבד את אימו, להתנחם בשיעור מתמטיקה איכותי.

ילד בוכה

אין זה המקום לדון בשורשי הפוסט-מודרניזם, אך ארצה להעלות דימוי, בתקווה שמי מהקוראים יחוש הזדהות איתו. הפוסט-מודרניסט בעיני הוא כמו ילד, שאיבד את אביו – האמון בתיאוריות הגדולות האידיאלים והאמונה במדע, ואת אמו – הזהות והמשמעות שהעניקו בעבר המשפחה, הלאום והאדמה. הוא

¹ אמנם לא הייתי משתמש בביטוי 'לדכא' את הרגש, שכן דיכוי מתמשך מוביל בדרך כלל למרד או להרס עצמי. נראה כי כדאי למצוא את הפנאי להקשיב לרגש הזה, גם אם הוא קשה, ולשמוע כיצד ניתן בכל זאת להכיל אותו באופן שלא ימוטט את החיים. אם אשתמש בדוגמא מדבריו של שלום: אם האדם אינו מרגיש כרגע אהבה לאשתו או לילדיו, נכון הוא שהשכל צריך להתערב ולהכריע שהוא לא קם בבוקר והתחתן עם המוכרת במכולת, אך כדאי שהרגש (או חוסר הרגש) יקבל טיפול; הקשבה לשורשים שהביאו למצב של חוסר אהבה (מתח, חרדה, שעמום, כעס או שמה חוסר משיכה?), ניסיון לפתיחה של החסימות שגרמו למצב. שמה ע"י דיבור או עבודה פנימית, לבסוף יזכה ברגש החי מחדש.
² ולכך אכן ייעדו את דבריהם רבים מן הפילוסופים.

לא איבד אותם בהכרח בגלל שהתגלו בקיעים שכליים ברציפותן ואמינותן המדעית של התיאוריות. הוא איבד אותם בעיקר בתוכו, בתחושה כי הם כבר אינם רלוונטיים בשבילו, "כי אבי ואמי עזבוני...". פעם חשבתי שאמא ואבא יודעים הכל על החיים, שיש להם תשובות, והנה גיליתי שאני חשוף לגמרי מול שאלות החיים: מה חשוב, מה טוב ומה רע, האם יש א-להים, ואיפה הוא. מה זאת אהבה ואמונה, ומה הם נישואים. מהו אושר, ולאן החיים הולכים?

אני מדגיש שוב שהאינטלקט הוא רק חלק מהתמונה. לא מדובר רק על שאלות תיאורטיות, "קושיות באמונה" כמו שאהבו לקרוא לכך בדור הקודם. מדובר על בקשה עמוקה למשמעות, על תחושה קיומית של ריק, של בור שחור הרוצה להתמלא במשהו.

מכאן, כל ילד כבר הולך למקום אחר: הילד הטוב עוד קשוב למוסר של אבא, לזהות של אמא, וגם אם הם לא מעניקים תשובות מלאות לחייו, הוא חי על פי ערכיהם ותפיסתם המסורתית. הילד הפחות הטוב פונה לנהנתנות, בבחינת – אם אין משמעות, לפחות נהנה פה. הילד הרע כבר הולך רחוק יותר – אם אין מותר ואין אסור – אזי כל עוול אפשרי. אבל הרבה ילדים פשוט נשארם, תוהים ומחפשים. רוצים משמעות, רוצים כיוון בחיים – התיאוריות הישנות פשוט כבר לא ממש מדברות אליהם. העוצמה של התהייה הקיומית, של החוסר, של הכמיהה למשהו אחר, פשוט חזקה יותר מכל עיסוק אינטלקטואלי. זהו סיפור החיים שאני מרגיש כי אנחנו חיים בתוכו.

האופציה הדתית שאני רוצה לפתוח, היא האפשרות להביט אל תוכנו פנימה בצורה אופטימית, התבוננות שמנסה למצוא שם שמחה, אמונה, משמעות וטוב לב.

וה' יאספני

"דרך אמונה בחרתי" (תהילים קיט).

במובן מסוים, האמונה היא בחירה. אמונה מתוך בחירה שונה מאמונה הנובעת ממסקנה של עיון שכלי, לא רק בתהליך אלא גם בתוצאה. בתהליך השוני ברור: עיון שכלי משווה, מנתח, בורר אופציות מסתברות יותר מאחרות, בונה טיעונים ומשברן זה בזה. בחירה באמונה דורשת הקשבה פנימה, חיפוש של מקום בתוכי

שמאמין בא-להים, בטוב ובמשמעות שיש בחיים, והתמודדות רבה עם אתגרי האמונה – ספקות, קשיים בחיים, תחושת ריחוק. בתוצאה- מסקנות ההכרעה השכלית שלי הן בדרך כלל יציבות וברורות, ואני יכול להעביר אותן לכל אחד. אם התהליך השכלי שעברתי מדויק, אזי אוכל לשכנע את הזולת המוכן להקשיב ולהבין בצדקתי. לעומת זאת, אמונה שהיא תוצאה של בחירה לרוב לא תהיה יציבה לגמרי; יש בה עליות וירידות, עוצמות משתנות. יהיה אף קשה להעביר אותה למישהו אחר, ולרוב תהיה קשורה יותר לחוויות אישיות.

“כִּי אֲנִי יְדַעְתִּי כִּי גָדוֹל ה' וְאֲדוֹנֵינוּ מְכַל אֱלֹהִים” הַדָּר הַמְלֶךְ, עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם, אָמַר “כִּי אֲנִי יְדַעְתִּי” אֲנִי יְדַעְתִּי דִּיקָא כִּי גָדֹל הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ אִי אֶפְשָׁר לֹאמַר לְחִבְרוֹ וְאֶפִּילוֹ לְעַצְמוֹ אִי אֶפְשָׁר לְסַפֵּר מִיּוֹם לְיוֹם לְפִי מַה שֶּׁמְזַרְחֵי לוֹ וּמִתְנַוָּצֵץ לוֹ בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, אֵינּוּ יְכוּלִים לְסַפֵּר לְעַצְמוֹ לְיוֹם שְׁנֵי הַזְרִיחָה וְהַתְּנוּצָצוֹת שֶׁל גְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהִיא לוֹ אֶתְמוּל וְעַל כֵּן אָמַר: “כִּי אֲנִי יְדַעְתִּי”, אֲנִי יְדַעְתִּי דִּיקָא כִּי אִי אֶפְשָׁר לְסַפֵּר כָּלֵל וְאָמַר: שְׁמַה שֶּׁכְּתוּב אַחֲרָיו: “כֹּל אֲשֶׁר חִפֵּץ ה' עֲשֵׂה בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ” וְכוּ' הוּא עֲנִינָן אַחַר לְגַמְרֵי וְרַחֵק לְגַמְרֵי מִשְׁבַּח “כִּי אֲנִי יְדַעְתִּי”... וְכִמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּזוֹהַר: “נוֹדַע בְּשִׁעָרַיִם בְּעֵלְהָ” כָּל חַד לְפוּם מַה דְּמִשְׁעַר בְּלִבָּהּ כְּמַבָּאָר בְּמַקּוֹם אַחַר

(שיחות הר"ן, שיחה א')

יש שבח של “כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ”. זהו שבח אובייקטיבי, וניתן לספר אותו לחברו, ואף לעולם כולו. אך יש עולם אחר, עולמו של דוד המלך, בו האמונה היא חוויה כה פנימית ומשתנה, עד שאפילו לעצמי איני יכול לספר עליה מיום אחד למחרתו. אמונה זו היא בבחינת ‘השערה’ – כל אחד ואחד לפי מה שמשער בליבו. אין אמונתי כאמונתך, ואין האמונה שלי היום כאמונתי מחר. “כי אני ידעתי, אני ידעתי דיקא”.

איני בא לטעון כי דרך אחת עדיפה על השנייה. עם זאת, רוצה אני שלאמונה שאינה עוברת דרך השכל יהיה מקום עצמאי, שווה ערך. שלא תיחסם תמיד ע"י קושיותיו של השכל.

אמונה, חכמה ורצון – עיון בשיחות הר"ן

על מנת להבין יותר את עניין הבחירה באמונה, אני רוצה לעיין בשיחה ל"ב משיחות הר"ן. שיחה זו מעמתת בין חכמה לאמונה, ובה מציג רבי נחמן תפיסה שמפתיעה את מי שרק שמעו מרחוק על ענייני ה"חכמה ותמימות" שלו.

“כולנו מחקרים”

צריך לחזק את עצמו באמונה ולכלי לנגס בתקירות כלל ולכלי לעין כלל בספרים של מחקרים רק להאמין בהשם ותברך באמונה לבוד בלי שום תקירות כלל ואף על פי שנדמה לנו שהתמון עם הם רחוקים מתקירות ואינם מחקרים כלל אף על פי כן באמת כלם הם מערבים בתקירות פי כל אחד ואחד יש לו תקירות ואפילו קטנים באים על משבתם תקירות ובלבולים

(שיחות הר"ן, שיחה ל"ב³)

ספרי המחקרים הם ספרים עמוקים. לא לכל אחד יש גישה אליהם, וקל וחומר שלא כל אחד יכול להבין אותם. אך עם פתיחת השיחה מבהיר לנו רבי נחמן שמלחמתו אינה רק נגד ספרי המחקרים. החקירה קיימת גם בהמון העם, ואפילו קטנים (בין אם בגיל ובין אם בחכמה) לא נקיים מחקירות. מהי אם כן החקירה? נראה שהחקירה והבלבול הם עמדה נפשית, עמדה הבוחנת את המציאות מבחוץ, ומטילה ספק באמונתו של האדם. בכל אדם, גם אם מעולם לא קרא את ספרי החקירה, עלולים להתנחל חקירות ובלבולים כאלו. איך מגיבים לחקירה? ובכלל, מה כ"כ רע בחקירה, בבירור, בחיפוש אחר האמת?

אמונה, חכמה ורצון

אבל באמת צריך כל אחד ואחד לזהר מאד להרחיק התקירות מלבנו ולהשליכם מלבנו לגמרי לכלי להיות חס ושלום, שום חקרן כלל... וכשאדם הולך בתמימות באמונה לבוד בלי שום תקירות יכול לזכות שיעזר לו השם ותברך שיבוא לבחינת רצון שהוא למעלה מחכמה, פי באמת חכמה דקנשה הוא למעלה מאמונה אבל אף על פי כן אנו צריכים לכלי לילך בתקמות וחקירות רק באמונה לבוד...⁴

³ כל הציטוטים הבאים לקוחים מאותה שיחה, אלא אם כן צוין אחרת.

⁴ בהמשך השיחה מסביר רבי נחמן מהו אותו רצון: "דהיננו שיזכה שיהיה לו רצון מפלג חזק מאד אליו ותברך בהשתוקקות נמרץ מאד עד שלא ידע מה לעשות כלל מגדל ההשתוקקות. ויצעק וכו'".

רבי נחמן מציג כאן מעין 'היררכיה' של דרכים בעבודת ה'. באופן מפתיע, החכמה (המכונה "חכמה דקדושה") נמצאת למעלה מאמונה. לכן לכאורה היה ראוי ללכת בדרך החכמה, חיפוש האמת. אלא שבכל זאת ההדרכה היא לבחור באמונה. האמונה היא המפתח לעולם גבוה יותר, גבוה אפילו מהחכמה – עולם הרצון. הרצון והכיסופים לה' יתברך, מופיעים דרך האמונה הפשוטה, האמונה שלא עוברת בניגוד החכמה, שלא מחפשת הוכחות והצדקות לקיומו של א-להים ולאמיתותה של התורה, אלא מתמקדת פשוט בבחירה להאמין, בבחירה לשמוח בה', לרצות בקרבתו. נכון שעולם החכמה גבוה יותר, אך סכנותיו מרובות, ועוצמתה של האמונה כה גדולה, עד ששווה לוותר למענה על החכמה, ולהשליך את החקירות מליבו.

אמונה הוא דבר חזק מאד

כי אמונה הוא דבר חזק מאד ואי כשהולך באמונה לבד בלי חקירות וחקמות אי זוכה לבוא לבחינת רצון שהוא למעלה אפילו מחכמה... אך יש חקרן שהוא בתוך לב בני אדם דהינו הפעל דבר שהוא מכניס חקירות בלב האדם וצריך להכניעו ולגרשו... ובאמת אמונה הוא ענין חזק מאד וחייו חזקים מאד על ידי אמונה כי פשיש לו אמונה אפילו כשפאים עליו יסורים חס ושלום אי יוכל לנחם עצמו ולהחיות את עצמו כי השם יתברך ירחם עליו ויטיב אחריתו, והיסורים הם לו לטובה ולכפרה ובסוף ייטיב לו השם יתברך בעולם הזה או בעולם הבא אבל מחקר שאין לו אמונה כשפא עליו איזה צרה אין לו למי לפנות ואין לו במה להחיות את עצמו ולנחם את עצמו והמשפיל בין דברים אלו מאליו ויבין דבר מתוך דבר כי אי אפשר לבאר הכל בכתב

"הדת היא אופיום להמונים" התבטא קרל מרקס, וראה בכך הוכחה לילדותיות של הדת, ולהחלשת החברה שהיא גורמת: האדם חלש מדי בכדי להתמודד עם החיים, ולכן בוחר באמונה. מבחינת רבי נחמן, עוצמתה של האמונה היא ביכולת שלה להעמיק את חווית החיים של האדם ("וחייו חזקים מאד"), לסייע לו בהתמודדות עם קשיים ולתת לו את הביטחון שבסופו של דבר, יהיה איך שיהיה, ייטיב לו ה' יתברך (בעולם הזה או בעולם הבא) – וזו דווקא הסיבה לבחור באמונה. כל עוד מדובר בבחירה כנה, שמעניקה עוצמה של אמונה, תקווה, אופטימיות ונחמה אמיתית – פחות משנה מדוע בחרת בה. בשלב שאחר הבחירה, האמונה מצדיקה את עצמה מבפנים. רבי נתן בהערותו מוסיף כאן עוד

הדרכה לדרך קריאת השיחה: "וְהַמְשַׁכֵּל יָבִין דְּבָרִים אֱלוֹ מְאֹלֵיו וַיְבִין דְּבַר מִתּוֹךְ דְּבַר פִּי אִי אֶפְשָׁר לְבָאָר הַכֹּל בְּכֶתֶב". זהו עולם שצריך להתנסות בו, לעמוד על הדקויות שבו. לא הכל יכול להתבאר בכתב, ולא הכל מובן בשלב הראשוני. כשחושבים על כך 'מבחוץ', נראה לא הגון לבחור באמונה רק בגלל שהיא מעניקה נחמה. אך כשחווים את זה מבפנים, נראה כי הלב יודע להבחין אם הוא סתם 'משכנע' את עצמו, או שהוא מצא מעיין אמיתי של אמונה ונחמה.

מה שהתבונה מתקשה לתת

מה שהתבונה מתקשה לעיתים לתת, זה את אותן עוצמות של חיים עליהן מדבר כאן רבי נחמן. שלום הציג במאמרו את דרך הרציונליסט להתמודדות עם כאב: כאשר הכאב המיידני גדול מדי, הוא אכן לא יכול להתמודד. עם זאת הוא מנסה כמה שיותר מהר 'להכיל' את האירוע – להסביר לעצמו באופן רציונלי, כי מוטב לו עכשיו לקום ולשוב לעבודה מאשר לשקוע ברחמים עצמיים, ובכך להרים את רוחו. אני מסכים שזהו כלי ראוי, אבל בעיניי הוא לא שלם. לדעת, היכולת להאמין שבתוך הכאב מסתתרת צמיחה, היכולת להיות אופטימי באמת ולהאמין בטוב שמתגלה בחיים, מאפשרת גם לתת מקום לכאב, וגם להרים את הראש ולהתמודד מול אתגרי החיים.

וּבְאֵמַת אֱמוּנָה הוּא עֲנִין תְּזַק מְאֹד
וְחִיּוֹ תְּזַקִּים מְאֹד עַל יְדֵי אֱמוּנָה

תבונה או בלבולים

נקודה אחרונה בשיחה זו של רבי נחמן, כרוכה בסכנת התבונה לאנשים שעוצמתם השכלית אינה שלמה. לשכל יש נטייה 'להעריך' טיעונים שכליים מורכבים, ובכך לעיתים להתנתק מאמיתות פשוטות, שורשיות. הוא יכול לבלבל את האדם לא פחות מהרגש, ולדעתו אף יותר. כך כותב רבי נחמן:

...וּבְאֵמַת הַקְּשִׁיּוֹת וְהַקְּקִירוֹת שֶׁל הַמּוֹן עִם הֵם שְׁטוּתִים גְּדוֹלִים וְאֵינָם קְשִׁיּוֹת כָּלֵל וְיֵשׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁהוֹלְכִים עִם אֵיזָה קְשִׁיּוֹת זְמַן רַב וּבְאֵמַת הַקְּשִׁיּוֹת שֶׁלּוֹ הוּא תְּרוּץ רַק מִחֲמַת שְׂאִין לוֹ דַּעַת נְדָמָה לוֹ לְקְשִׁיּוֹת כִּמוֹ לְמִשַׁל שְׁשׂוֹאֲלִין אֶת הַתִּינוֹק שֶׁנֶּשְׁבֵּר הַזְּכוּכִית שֶׁל הַחֲלוּץ וְלִקְחוֹ הַזְּכוּכִית הַשְּׂנִי שְׂאֲצֵלוֹ וְקִבְעוּהָ כָּאֵן וְאֵם כֵּן יִפְרַח הַצִּפּוֹר דֶּרֶךְ הַחֲלָל הַזֶּה שֶׁל זְכוּכִית הַשְּׂנִי ? ! וְכִשְׂשׂוֹאֲלִין אֶת הַתִּינוֹק כִּי דִּהְיָנוּ שְׂבוֹלְלִין לוֹ הַתְּרוּץ עִם הַקְּשִׁיּוֹת בְּיַחַד אֵיזִי נְדָמָה לוֹ לְקְשִׁיּוֹת גְּדוֹלָה, וְאֵינּוּ יוֹדְעִים מַה לְהַשִּׁיב כָּלֵל

כי נדמה לו לקש"א גדולה ובאמת הכל שטות כי אדרבא, הקש"א שיפרח הצפור הוא תרוץ על קש"א הראשונה של שטות פי באמת אין לוקחין בשביל זה הזכויות השני לסתם פי יפרח דרף שם, רק התינוק מחמת חסרון הבנתו אינו מבין שכולל"ן לו הקש"א עם התרוץ ביחד ונדמה לו לקש"א גדולה כמו כן ממש בני אדם שנוכנס בלבם קש"יות של שטות פאלו שבאמת זאת הקש"א הוא תרוץ אף מחמת חסרון הבנתו נדמה לו שהיא קש"א גדולה והבן היטב. על כן צריך האדם לסלק מדעתו ולברח מקש"יות וחקירות ושטויות ובלבולים רק לחזק את עצמו באמונה לבד בנזכר לעיל.

המשל כאן קשה להבנה. מהו בעצם עניין הציפור? ומהי הקושיה כאן? זו בדיוק האווירה שמנסה רבי נחמן לייצר, ואף נכון להגיד: זוהי לטענתו בדיוק האווירה שהשכל יוצר בתוך האדם. החקירה לעיתים כה מורכבת, כוללת הרבה צדדים לביור ונושאים רציניים הדורשים התייחסות, עליהם כבר כתב פילוסוף מפורסם במאמר מפורסם, באריכות וברצינות – עד שלא פעם אני נשאר מבובל. לא בדיוק מבין מה השאלה, אבל מבין טוב מאד שאין לי תשובה, שאני במבוכה ובלבול. רבי נחמן פשוט מציע 'לשחרר' – לעזוב, אין פה באמת קושיה. אין פה ציפור כלואה, רק תסתכל החוצה, החלון פתוח. הרם את הכנפיים, כנפי הפשטות והאמונה, ותמריא החוצה.

“עיקר האלוקות בלב”

נקודה קצרה נוספת, קשורה למקום בו מתגלה א-להים. בפשטות קל לצייר את א-להים כמתגלה בשכל. השכל נמצא גבוה יותר, הוא 'נקי' יותר, מכובד ומתאים לא-להים. רבי נחמן לא ראה את הדברים כך:

לך אומר לבי בקשו פני... כי עקר האלוקות בלב, כמו שכתוב: “צור לבי” פמבאר אצלנו במקום אחר... [לעיל בסימן מ”ט] ומי שהוא “בר לבי”, בבחינת: “ולבי חלל בקרבי” יוכל לידע עתידות על ידי מה שחלב אומר לו, שהוא דברי ה' ממש וזהו “לך אומר לבי בקשו פני”, “לך בשליחותך” פנ”ל כי מה שחלב אומר, הם דברי ה' ממש פנ”ל, והבן.

לא ניכנס לעומקם של דברים, אך ניתן לראות כמה פשוט לרבי נחמן שהאלוקות נמצאת דווקא בלב. 'הסיפור' שלי עם א-להים איננו רק סיפור המחשבות שלי. הוא גם סיפור הרגשות שלי מעגלי השמחה והעצב, עבודת השמחה, הכעס, האופטימיות, התפילה, הדברים “שהלב אומר לי” - כל אלה משכן לה' הם. כמובן שהדברים מצריכים עבודה פנימית, ולא כל חשק רגעי של הלב הוא

בבחינת 'דברי ה' ממש'. רבי נחמן מתווה כאן סוג מסוים של עבודה (מי שהוא "בר לבב", בבחינת "ולבי חלל בקרבי"), ובשיחותיו ובתורותיו הוא קורא לדרכים רבות ומורכבות של עבודה על הלב ועל הרגש. התפיסה לפיה הרגש הוא מעין דבר ספונטני, עצמתי ובלתי ניתן לעיבוד ופיתוח, רחוקה מאוד מרבי נחמן. אך הדרך לא עוברת בדיכוי הלב, דיכוי הרגש והכנעתו תחת השכל. השכל יכול לשמש, בחלקיו הפנימיים יותר, כ'חכמת לב' - חכמה היודעת לעבוד עם הלב, להרגיע איתו לעיתים כשנדרש, להעיר אותו במצבים הפוכים, ו'לעבד' אותו עד שיהיה צלול ומכוון יותר לה' יתברך.

שכינה עמהם

הנקודה בה אני רוצה לסיים קשורה לדימוי האלוקות שלנו. מושג השכינה מופיע רבות בחז"ל, ומתאר את הנוכחות האלוקית כדבר ממשי המצוי יחד עם האדם, וחווה יחד איתו את עליות ומורדות הקיום: "בזמן שאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת? קלני מראשי, קלני מזרועי".⁵ תודעת השכינה מכוונת אותנו לדעת ששכינתו של הקב"ה נוגעת בעומק הווייתנו, בעומק צערנו, בעומק החוויה שלנו את העולם הזה, על קשייה, מורדותיה ומעלותיה. קשה לתאר חוויה זו במילים. זו לא אמונה מהסוג הרגיל, לפיה אני נמצא כאן, וא-להים שוכן הרחק באיזשהו 'שם'. זו אמונה שמערכת מעט את חיי שלי עם א-להים. השכינה נמצאת איתי בצרתי, "בכל צרתם - לו צר" (ישעיהו, ס"ג, ט), ומתגלה לפיכך גם במקומות 'נמוכים' יותר של חיי, ומבוררים פחות. אני חושב שחיבור לקב"ה שמגיע רק דרך הפילוסופיה, חסר את הקשר העמוק המדובר כאן, את החידוש המופלא שסיפור החיים שלי הוא במובן מסוים סיפור החיים של השכינה. את העובדה שהקב"ה נוכח עמי בצרתי, בכאבי ובשמחתי. אסיים במילותיו החזקות של רבי נחמן:

כְּשֶׁאָדָם מִתְבּוֹדֵד וּמְפָרֵשׁ שִׁיחָתוֹ וְצָעְרוֹ לְפָנֵי הַשֵּׁם יִתְבַּרַךְ וּמִתְנַדֵּחַ
וּמִתְחַרֵּט עַל גְּדֹל הַפְּגָמִים שֶׁעָשָׂה אֲזִי גַם הַשְּׂכִינָה כְּנִגְדּוֹ מְפָרֵשׁת לְפָנָיו
שִׁיחָתָהּ וְצָעְרָהּ וּמְנַחֶמֶת אוֹתוֹ כִּי כָּל פָּגָם וּפְגָם שֶׁפָּגַם בְּנִשְׁמָתוֹ, פָּגַם
אֶצְלָהּ גַּם כֵּן כְּכִיכּוֹל וְזֶה בְּחֵינֵת: "אֵת ה' הָאֱמַרְתָּ וְה' הָאֱמַרְךָ" וְכוּ'
(ליקוטי מוהר"ן, רנט)

⁵ בבלי סנהדרין מו, א' ובמקבילות.